

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ

У статті розкрито вплив засобів народного календаря (прислів'їв, приказок, прикмет, передбачень погоди, календарно-обрядової поезії тощо) на формування вмінь мовленнєвої діяльності молодших школярів.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, мовленнєві вміння, молодші школярі, народний календар, засоби народного календаря, народознавчі засоби.

В статтє раскрыто влияние средств народного календаря (поговорок, пословиц, примет, предугаданий погоды, календарно-обрядовой поэзии) на формирование умений речевой деятельности младших школьников.

Ключевые слова: речевая деятельность, речевые умения, младшие школьники, народный календарь, средства народного календаря, средства народоупования.

The article shows the impact of folk calendar means (proverbs, sayings, signs, weather forecasts, calendar-ceremonial poetry and other) on the formation of junior schoolchildren speech activity skills.

Key words: speech activity, speech skills, junior schoolchildren, folk calendar, folk calendar means, means of ethnology.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Забезпечення гармонійного розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання і письма), здатність успішно користуватися мовою в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих проблем – це пріоритетні завдання початкової мовної освіти, спрямованої на формування комунікативної компетентності молодшого школяра [3]. Тому мовленнєва змістова лінія є основою в курсі української мови початкової школи [19].

Навчання української мови повинно бути спрямоване також на формування соціокультурної компетентності, яка охоплює загальнокультурний розвиток учнів, адаптацію їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання [20].

У розв'язанні поставлених завдань важ-

ливу роль відіграють народознавчі засоби, які забезпечують змістове наповнення соціокультурної змістової лінії початкової мовної освіти і передбачають розширення уявлень школярів про особливості духовної та матеріальної культури українського народу, національного характеру, використання зразків усної народної творчості у мовленні [20].

Незважаючи на те, що із проблеми мовленнєвого розвитку та формування мовленнєвих умінь молодших школярів існує значна кількість наукових досліджень, питання використання народознавчих засобів у мовленнєвій діяльності з метою реалізації змістових ліній Державного стандарту початкової мовної освіти є недостатньо вирішеним. Аналіз педагогічних досліджень та практика навчання засвідчили, що серед народознавчих матеріалів недостатньо уваги приділяється народному календарю як ефективному засобу мовленнєвого розвитку молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності як на уроках, так і в позаурочній навчально-виховній роботі. У зв'язку з цим пропонується тема дослідження є досить актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Народний календар українців здавна привертая увагу багатьох дослідників: педагогів (О. Духнович, І. Бартошевський, І. Огієнко), філософів (Д. Чижевський, М. Драгоманов, Г. Булашев, С. Килимник, В. Заклинський), етнографів (Хв. Вовк, О. Воропай, А. Пономарьов, Р. Кирчів), літераторів (І. Нечуй-Левицький, Б. Грінченко, Г. Хоткевич, М. Устиянович). Різноманітні підходи до визначення ролі та місця народного календаря у народознавчій науці спостерігаємо у дослідженнях сучасних науковців (А. Буткевич, П. Ігнатенко, І. Килимшин, Г. Лозко, С. Павлюк, А. Пономарьов, Ю. Руденко, Б. Ступарик). Як складова частина народної педагогіки народний календар розглядався в роботах М. Стельмаховича, Е. Сявавко, Т. Мацейків, В. Скутіної, М. Стрункої, В. Ковальчука та ін.

С. Домбровський [4] та Р. Скульський [15] вважають народний календар важливим педагогічним засобом національно-духовного виховання особистості.

Що стосується досліджень та публікацій щодо використання народного

календаря у мовленнєвій діяльності, то частково це відображено у дослідженнях, пов'язаних із впливом народознавчих засобів на мовленнєвий розвиток дитини-дошкільника (Л. Березовська, Н. Луцан, О. Трифонова), молодшого школяра (Л. Соловець), учня середньої ланки школи (Т. Левченко).

Формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи у процесі роботи над національно-культурними текстами-взірцями етнопедагогічного змісту (у тому числі дотично пов'язаними з народним календарем) різних типів, стилів, жанрів представлено у дослідженні Р. Друженко [5].

Серед народознавчих засобів формування лінгводидактичних основ національно-мовного виховання особистості, які досліджувала О. Смолінська, відзначено і календарно-обрядовий фольклор [18].

Аналізуючи сучасні напрацювання з теми дослідження можемо зробити висновки, що із різноманітності підходів, напрямків щодо вирішення означеної проблеми залишається поза увагою і потребує ширшого висвітлення питання формування мовленнєвих умінь молодших школярів засобами народного календаря.

Мега статті – розкрити вплив засобів народного календаря (прислів'їв, приказок, прикмет, передбачень погоди, календарно-обрядової поезії тощо) на формування вмінь мовленнєвої діяльності молодших школярів.

Основними завданнями статті є: узагальнити сутність поняття «мовленнєві вміння» як результату мовленнєвої діяльності; конкретизувати поняття «засоби народного календаря» на прикладах їх використання у мовленнєвій діяльності молодших школярів; розкрити виховний, моральний, психологічний, мовленнєвий потенціал народного календаря у формуванні основ національно-мовленнєвої особистості у початковій ланці освіти.

Виклад основного матеріалу. Основу вивчення української мови у початкових класах становить комунікативно-діяльнісний підхід, згідно з яким особливого значення набувають саме мовленнєві вміння [2, с. 3].

Мовленнєві (комунікативні) вміння – це вміння розуміти і розкривати тему, виділяти основну думку, збирати і систематизувати матеріал, будувати твори в певній композиційній формі, правильно і добре висловлювати свої думки, вдосконалювати написане [7, с. 3-13, 18-21]; це «здатність мовця виконувати мовленнєві дії відповідно до комунікативних умов і мети спілкування» [13, с. 35]; це вміння аналізувати тексти-взірці різних типів і стилів мовлення, визначати функції мовних одиниць у тексті, створювати власні висловлювання відповідно до мовленнєвої ситуації [1, с. 189].

Мовленнєві навички – це способи реалізації комунікативних дій, це автоматизовані дії з мовним матеріалом (лексичним, фонетичним, граматичним) як у процесі слухання, так і в процесі говоріння [11, с. 140].

Мовленнєві вміння й навички формуються в умовах мовленнєвої діяльності, тобто через спілкування. *Мовленнєва діяльність* – це актив-

ний, цілеспрямований, мотивований, предметний (змістовий) процес вираження та сприймання сформованої та сформульованої засобами мови думки (волевиявлення, вираження почуттів), спрямований на задоволення комунікативно-пізнавальної потреби людини під час спілкування [6, с. 51].

Мовленнєва діяльність – найважливіший із аспектів роботи на початковому етапі навчання мови. Формування, розвиток навичок мовленнєвої діяльності передбачає роботу над побудовою діалогічних і монологічних висловлювань (усних і письмових творів) як на основі готових текстів, прослуханих чи прочитаних творів, перегляду фільмів тощо, так і побудови самостійних висловлювань із безпосередньою комунікативною метою (запрошення, вітання, вибачення, оголошення та ін.). Важливими умовами є створення ситуацій, що спонукали б учнів до говоріння, прищеплення культури спілкування, яка виявляється не лише в доречному використанні формул мовленнєвої етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника, толерантно вступати в діалог, висловлювати власні критичні зауваження тощо [20].

Із означених завдань програми випливає, що основну увагу в навчанні слід приділяти розвитку вмінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності: слухання-розуміння (аудіювання), говоріння, читання, письмо. Із цією метою необхідно використовувати спеціальні види діяльності, забезпечувати регулярний контроль за сформованістю відповідних умінь.

Методичною наукою визначені умови, без дотримання яких мовленнєва діяльність неможлива: **потреба у висловлюванні** – умова виникнення і розвитку мовлення, що передбачає створення ситуацій, які сприяють розвитку у школярів потреби висловитися про що-небудь усно чи письмово; **зміст мовлення** – умова наявності необхідного матеріалу висловлювання, його повноти, багатства, що впливає на змістовність, логічність мовлення тощо; **засоби мови та способи здійснення діяльності** – умова озброєння людини загальноприйнятими знаками, словами, їх поєднанням, зворотами мови тощо.

Засоби, як відомо, – це «знаряддя» (матеріальні та нематеріальні), якими людина оперує для досягнення мети, а спосіб дії – це сукупність прийомів оперування засобами для досягнення мети.

У мовленнєвій діяльності молодших школярів виокремлюємо народознавчі мовні засоби. Якщо мова є засобом фіксації традицій, звичаїв, обрядів тощо, тобто народознавчих засобів, відтак, народознавчі засоби – це водночас і мовні засоби. Народознавчі засоби емоційно насичені, яскраві і є невичерпним джерелом для різних мовленнєвих вправ, що розвивають мислення. За словами В. Сухомлинського, думка учня початкових класів невід'ємна від почуттів та переживань і у періоди великого емоційного піднесення дитини вона стає особливо яскравою, запам'ятовування відбувається найінтенсивніше [19, с. 46]. Як свідчать опрацьовані джерела та досвід, використання народознавчого матеріалу у процесі мовленнєвої діяльності забезпечує інтелектуальний розвиток учнів, підвищує рівень логічного мислення, навчає узагальнювати окремі явища, аналізувати й

синтезувати, використовувати власний життєвий досвід та застосовувати знання, набуті на інших уроках. Отже, народознавчі засоби забезпечують зміст мовлення і стають необхідним матеріалом для висловлювання.

Із метою формування мовленнєвих умінь учнів необхідно забезпечувати мотивацію мовлення, оскільки, за О. Леонтєвим, «усе, що ми говоримо, ми говоримо для чогось (мотив) і чомусь (мета). І якщо ми хочемо, щоб учні продукували в умовах навчального процесу ті чи інші діалоги, необхідно створити їм такі зовнішні та внутрішні умови, в яких вони повинні будуть уживати потрібні (за змістом) висловлювання» [12, с. 155-157]. Умовами, обставинами, що спонукають учнів вступати у спілкування з іншими людьми, є навчальні мовленнєві (комунікативні) ситуації (О. Леонтєв, Ю. Пасов, В. Скалкін та ін.).

Народознавчі засоби – це основа для створення мовленнєвих ситуацій. У процесі навчально-мовленнєвої діяльності учнів початкових класів народознавчого спрямування (підготовка та проведення традиційних народознавчих свят, знайомство з обрядами, віруваннями, звичаями, оберегами українського народу тощо) збагачується мовно-мовленнєвий досвід дитини, її активний словник, розвивається уява, у школярів з'являються яскраві враження, бажання про них розповісти, виникає потреба поділитися своїми думками й почуттями, виразити емоції, які ними опанували, а отже, забезпечується позитивна мотивація мовленнєвої діяльності, що є передумовою успішного мовленнєвого розвитку.

Крім того, народознавчий підхід до формування мовленнєвих умінь і навичок учнів забезпечує врахування національно-культурної мотивації, яку виділяє В. Кононенко. На його думку, «якщо формування мовної особистості відбувається на ґрунті національних традицій, національного типу психіки, то очевидно стає національно-культурна мотивація мовленнєвої поведінки» [9, с. 37.]. Національно-культурним мотивом є прагнення пізнати історію, культуру, цінності, ідеали рідного народу в порівнянні з іншими, а також засоби рідної мови, бажання вдосконалити власне мовлення, зробити його більш виразним, неповторним, національно специфічним [5].

Особливу роль серед народознавчих засобів виконує **народний календар**, у якому сконцентровані народні свята, звичаї, традиції, обряди, а також народні знання хлібороба, землероба, скотаря та ін., які перевірені багатовіковим практичним досвідом. Це своєрідний орієнтир ритуальної поведінки людей у межах річного, сезонного, тижневого, добового циклів життя. У народному календарі як цілісній системі духовних цінностей, що формувалася віками, чітко відображаються елементи виховання, що позначені високою моральністю, етикою, своєрідною психологією українця.

Як зазначає В. Скуратівський, без знання народного календаря важко уявити духовний світ, характер, побут, мораль, культурний набуток нації. У народному календарі якнайповніше зберігаються родовні животоки національної культури [17, с. 118].

Робота з використанням народного календаря

має і значний виховний, моральний, психологічний вплив на дитину. Адже знання філософського змісту, закладеного в традиціях, звичаях, обрядах народного календаря, – це джерело глибокого осмислення вихованцями економічних, моральних і естетичних проблем, які виникають у сучасному суспільстві [10].

Крім того, систематичне використання народного календаря на уроках і в позакласній роботі впродовж року, добір відповідних сезонних матеріалів дає можливість учителю успішно здійснювати мовленнєвий розвиток молодших школярів. Ми спираємося на загальне визначення **народного календаря** як системи історично зумовлених дат, подій, народних свят, урочистостей, які відзначаються впродовж року в певній послідовності [14, с. 110-112].

Засобами народного календаря є календарно-обрядовий фольклор (колядки, щедрівки, засіванки, заклички, веснянки, гаївки, купальська, петрівчані, обжинкові пісні та ін.), прислів'я, приказки, народні поради, повір'я, передбачення погоди, прикмети, передані в доступній і зрозумілій молодшим школярам словесній формі. Вони легко запам'ятовуються і можуть використовуватися практично в усіх видах діяльності молодшого школяра, насамперед у мовленнєвій.

Наведемо приклади таких прислів'їв, приказок, порад, доступних для розуміння молодшими школярами: «*Покрова (14 жовтня) встеляє землю листом або снігом*», «*Після Якова (22 жовтня) осінь заплакала*» (починаються осінні дощі), «*Варвара (17 грудня) ночі урвала, а дня приточила*» (день збільшується), «*На Явдоки (14 березня) – води по боки*» (починаються весняні повені), «*На Олекси (30 березня) риба цука хвостом лід розбиває*» (закінчується льодохід), «*На Благовіщення (7 квітня) зими не лай, а сани не ховай*» (можливі ще морози) та ін.

Вивчення подібних прикмет та передбачень допоможе школяреві зорієнтуватися, правильно проводити спостереження і робити відповідні підсумки, виражаючи їх словесно чи письмово на уроках природознавчого циклу. Народні передбачення сприяють і правильному веденню господарства, готують до самостійної трудової діяльності. Дитина, обізнана з народним календарем, пам'ятатиме: від Введення (4 грудня) до Благовіщення (7 квітня) не можна турбувати землю, бо вона «засинає на зиму», «*Минув Олексій (30 березня), Кирило (31 березня) каже: «Ще не сій!»*» (бувають приморозки), «*Огірки сій на Юрія (6 травня), а помідори висаджуй на Миколи (22 травня)*». Про такі та інші передбачення, з якими ознайомилися в школі, діти розповідають і батькам, адже не секрет, що в сучасних молодих родинах про дати народного календаря як прогностика мало що відомо.

У процесі роботи з народним календарем збагачуємо, уточнюємо, активізуємо словник молодших школярів. Засвоєння лексики народного календаря відбувається як на уроках, так і в позакласній роботі (для прикладів далі наводитимемо зразки використання у навчальній діяльності учнів календаря весни – від Стрітіння (15 лютого) до Вознесіння (40-й день після Великодня).

На давньоруських назвах березня («сухий»,

«протальник», «капельник», «зимобор», «з гір потоки», «сочень», «соковик», «красовик», «марець», «березоль») пояснюємо його прикмети: капає з дахів, розтає сніг і біжать струмки, тече березовий сік тощо. Після відповідної роботи дитячий словник збагачується новими словами, виробляються граматичні вміння, засвоюються поняття «спільнокореневі слова», практично здійснюється їх добір.

Прикмети, приказки, прислів'я, що їх упродовж століть витворив народ, чітко, доступно розкривають дітям багатство мови, значення слова. На відповідних зразках відбувається знайомство з найуживанішими випадками багатозначності, омонімами, синонімами, антонімами. У процесі практичного засвоєння антонімів використовуємо прикмети і передбачення, наприклад:

- **Вночі марець тріщить, а вдень плющить.**

- **Сухий марець – мокрий май – буде жито, як той гай.**

- **У березні день з ніччю зустрічаються.**

- **Квітнева ластівка день починає, а соловей кінчає.**

На зразках прислів'їв, прикмет, повір'їв учні вчать будувати вислови, речення, спостерігають за причинно-наслідковими зв'язками. Це готує школярів до складання міркувань, правильного вживання сполучників, засвоєння відповідного інтонування речень, наприклад:

- **Посіси вчасно, то вродить рясно, а посіси рідко, то вродить дідько.**

- **Якщо з берези тече багато соку, то літо буде дощовим.**

Розвиткові мовлення, збагаченню словника молодших школярів сприяє і знайомство з образними порівняннями, робота над усвідомленням змісту прислів'їв, вживанням слів у переносному значенні:

- **Квітневий день рік годує** (важливість роботи у квітні, коли все сіють, садять).

- **Дощ уранці, що бабині танці** (дощ короткотривалий).

- **Мартове тепло, як мачушине добро** (нестійка погода у березні).

На прикладі фрагмента уроку мови (2 клас), який проводимо 22 березня з використанням календаря весни, покажемо роботу над розвитком образності мовлення школярів.

Тема. Влучне вживання дієслів у тексті, пояснення їх образності, доречності для характеристики осіб, явищ.

Повідомлення вчителя:

– Сьогодні за церковним і народним календарем свято Сорока Мучеників, які за віруваннями турбувалися про всіх птахів. У народі кажуть, що тепер починається справжня весна. У цей день сорока кладе у своє гніздо 40 прутиків, а з вирію повертаються 40 жайворонків. Матері випікають «жайворонків» із тіста, а діти дарують їх усім на щастя (демонструється обрядове печиво – «жайворонки», діти пригощаються ними).

– Є такі прикмети:

- **Якщо в цей день тепло, то 40 днів буде гожа днина, а якщо холодно, то будуть ще морози.**

- **Жайворонки прилетів – настане стійке**

тепло.

– Найбільш символічним 22 березня є дуже давній і важливий народний обряд «топтання рясту». Той, хто потопче ряст, буде здоровим упродовж усього року. І тому всі, молоді й старі, йшли до лісу топтати ряст. Недаремно у народі про хвору і немічну людину казали: «Йому вже недовго ряст топтати».

– Давайте й ми «потопчемо ряст», щоб бути здоровими та міцними (діти «топчуть ряст»):

Топчем, топчем ряст, ряст,

Бог здоров'я дасть, дасть.

І ще будемо топтати,

Щоб і на той рік діждати.

(Демонструється малюнок квіточки рясту).

Повідомлення-цікавинка:

– А чи знаєте ви, що ряст майже родич ... жайворонка? Наукова назва *рясту* перекладається з латині як «чуб жайворонка», або «шорець», «ковпак». У цьому ковпачку захований нектар і дістати його можуть лише комахи з довгим хоботочком.

А в народі ряст називають *кониками*, *кукурічками*, *півниками*. Чи хочете дізнатися, чому? Давня легенда свідчить, що в одному пралісі жила відьма. За ніч вона налітається на мітлі, а вдосвіта повертається до своєї лісової хатини від людського ока заховатися і відпочити. Лише задрімає, а півень починає кукурікати і спати відьми не дає. Розсердилася вона на півня і... (діти можуть за логікою викладу легенди продовжити: ...перетворила його на квіточку рясту, яка своєю формою нагадує голову півня).

– А інша легенда розповідає, що напровесні летіли над лісом жайворонки, посварилися між собою, побилися, та так, що аж чубчики та шпори на лапках погубили. Попадали чубчики та шпорці на родючий ґрунт і... (діти продовжують: перетворилися на квіточки рясту, проросли гарними весняними квітами).

У результаті такої комплексної роботи, що спирається на народний календар, вірування, легенди, діти із задоволенням працюють і самі творять урок: добирають доречні влучні характеристики осіб та явищ, вчать вживати дієслова у переносному значенні, практично знайомляться із фразеологічними зворотами, тобто успішно розвивають уміння мовленнєвої діяльності.

До календарно-обрядових дійств весняного циклу належать веснянки, які В. Скуратівський назвав «неоцінним джерелом української пісенності, що зачаровують своєю красою» [16, с. 26]. За дослідженнями С. Килимника, «найголовнішу роль у будові веснянок відіграють ритм, рефрен, звернення, чудесні порівняння, контрасти, епітети, синоніміка» [8, с. 171]. Дослідники вважають, що сьогодні, на жаль, втрачена глибинна суть і значення веснянок-гаївок, але вони залишаються, принаймні, як зразок для успішного мовленнєвого розвитку дитини.

Наведемо приклади використання весняного обрядового фольклору та покажемо його вплив на формування мовленнєвих умінь молодших школярів.

1. Розширення і збагачення словникового запасу новими словами.

Завдяки давній поліській веснянці Рівнен-

щини вводимо, наприклад, слова на позначення занять і професій людини – ратаїк (пругатар, орач), бортник (пасічник).

2. Відчуття ритму, рими, мелодики поезії, вміння знаходити засоби художньої виразності, дає, наприклад, така веснянка:

Весно, весно, весняночко, прийди до нас, паняночко!

Розбий хмари сніговії, розбий мости криговії.

Розбий мости криговії, посій трави шовковії....

На подібних зразках діти вчать скласти власні поетичні мініатюри.

3. Удосконалення звуковимови та культури мовлення, наприклад:

А в нашого Шума зелена шуба,

А Шум ходить по діброві, а Шумиха рибу ловить.

Що зловила, те й згубила, дівці шуби не купила.

Чекай, дівко, до вітвірка, – буде шуба ще й шнурівка,

Чекай, дівко, до суботи, – буде шуба ще й чоботи....

Ця весняна гра – своєрідна вправа для формування звуковимови шиплячих звуків, вироблення дикції, правильного дихання, розвитку слухової уваги. І таких зразків можна дібрати багато.

4. Побудова діалогів. Веснянка-гра «*А ми просо сіяли...*», яка збереглася в усій своїй красі, динаміці, з усіма властивостями діалогічної антифонної поезії із задіяними жестами, мімікою, рухами, інтонацією у процесі гри перетворюється, наприклад, у природну мовленнєву ситуацію, викликає позитивні емоції і дуже подобається дітям, а, отже сприяє формуванню діалогічного мовлення:

Хлопці: – А ми просо сіяли, сіяли, ой Дід-Ладо, сіяли, сіяли!

Дівчата: – А ми просо витопчем, витопчем, ой Дід-Ладо, витопчем, витопчем!

Хлопці: – А чим же вам витоптять, витоптять, ой Дід-Ладо, витоптять, витоптять?

Дівчата: – А ми коней випустим, випустим, ой Дід-Ладо, випустим, випустим! і т.д.).

5. Правильне вживання звертання, наприклад, у таких веснянках і закличках:

– Де ти, Насте, бувала, бувала, як діброва палала, палала?

– Ой весно, весно, днем красна, що ж ти нам, весно, принесла?

– Вийди, вийди, сонечко, на дідове полечко!

– Летить, жайворонки, до нашої сторони!

– Спішіть, ластівоньки, пасти корівоньки!

За подібними зразками діти складають свої заклички, інтонаційно правильно вживаючи звертання.

6. Побудова текстів-описів у певній композиційній послідовності та формі. Зразком опису весни за своєю красою, символікою, глибокою емоційністю є веснянка «*Розлилися води на чотири броди*». Опис краси весни, її початок подано в образі весняної повені. Тут виявлено радість, що вже нема снігу, нема криги на воді, а тому нема й холоду – є безмежний простір води, показано динаміку весняної ходи, пробудження весняної природи. На початку ХХ ст. вона увійшла

в дитячі читанки як опис весни [8, с. 266-267.] У цій високопоетичній веснянці є птахи – символи весни, радості, тепла, життя. Соловейко – вісник весни, любові, краси; зозуля – вісниця весни, довгого віку, туги за минулим, символ віщування.

Діти уявляють картину пробудження весняної природи: *розлилися води* – розтанули сніги, повінь; *соловей щебече* – гаї розвиває (зеленіють гаї); *зозуленька кує* – бо літечко чує (незабаром настане літо); *сопілонька грає* – на грання скликає (весна несе дитячі забави, ігри). Видно динаміку весняної ходи: тепло – повінь; соловей защебетав – зеленіють гаї; зозуля кує – весна повністю увійшла у свої права. На прикладі такого опису весни вчимо школярів будувати власні тексти-описи.

7. Практичне засвоєння найістотніших ознак речення у функціональному та емоційному плані. Веснянки, гаївки, заклички, ігри містять питальні, спонукальні, окличні речення, а це – практичний розвиток інтонаційного мовлення та уяви, адже уява сприяє урізноманітненню, деталізації мовлення і творить образне мовлення.

8. Розуміння ролі мовних засобів і використання їх у мовленні. На наведених вище прикладах обрядової поезії діти розуміють, що для художнього опису використовують прикметники: хмари – *сніговії*, трави – *шовковії*; трудовий процес описуємо за допомогою дієслів у відповідних формах: **я** – *посію, поскороджу, обмолочу* (овес), **ми** – *сіяли* (просо), Насточка – *носила* (воду), *гасила* (діброву) тощо.

9. Засвоєння форми наказового способу дієслова і кличного відмінка іменника, наприклад:

– Прийди, прийди, весно-красна!

– Вийди, вийди, Іванку, заспівай нам веснянку!

– Благослови, мати, весну закликати!

– Ой виходьте, дівчата, та весну-красну стрічати!

– Іди, зимо, в темнії ліси, а нам, Боже, весну принеси!

Висновки. Особливостями мовленнєвої діяльності молодших школярів із використанням засобів народного календаря є те, що поряд із формуванням загальнонавчальних мовленнєвих умінь і навичок учнів розвиваються і народознавчі мовленнєві вміння: адекватне сприйняття доступної народознавчої інформації, пов'язаної зі спостереженнями за змінами у природі, передбаченнями погоди тощо, розуміння змісту відповідних народознавчих текстів та їх відтворення, доповнення власними думками; ведення діалогу чи бесіди відповідно до умов спілкування з використанням засвоєних знань; створення монологічних висловлювань народознавчої тематики відповідного змісту тощо. Вищезначене засвідчує, що народний календар – важливе джерело наповнення змістових ліній початкової мовної освіти та ефективний засіб формування мовленнєвих умінь молодших школярів на всіх уроках та позаурочній навчально-виховній роботі у початкових класах.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у доборі, систематизації та тематичному групуванні зразків календарно-обрядової поезії, приказок, передбачень погоди тощо за сезонним принципом та підготовці рекомендацій щодо їх

використання у початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Біляєв О. М. Методика вивчення української мови в школі / О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк, Г. Р. Передерій, Л. П. Рожило. – К. : Рад. школа, 1987. – 246 с.
2. Вашуленко М. С. Державний освітній стандарт з української мови (початкова ланка) / М. С. Вашуленко // Початкова школа. – 1997. – № 2.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс.] – Режим доступу : www.mon.gov.ua/images/.standart/derj_standart_pochatk_new.doc, вільний. – Назва з екрана.
4. Домбровський С. В. Використання народознавства у педагогічній діяльності вчителя початкових класів [Текст] / С. В. Домбровський ; АПН України ; Прикарпатський ун-тет ім. В. Стефаника ; Науково-методичний центр «Українська етнопедагогіка і народознавство». – Івано-Франківськ, 1996. – 80 с.
5. Дружененко Р. С. Етнопедагогічні засади формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Дружененко Раїса Сергіївна ; Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2005. – 245 с.
6. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности / И. А. Зимняя. – Москва=Воронеж, 2001. – 430 с.
7. Капинос В. И. Развитие речи: теория и практика обучения 5-7 кл. : книга для учителя / В. И. Капинос, Н. Н. Сергеева, М. С. Соловейчик. – М. : Просвещение, 1991. – 191 с.
8. Килимник С. Український рік в народних звичаях в історичному освітленні / С. Килимник. – К. : Обереги, 1994. – Кн. 1. – Т.1. Зимовий цикл; Т.2. Весняний цикл. – 400 с.
9. Кононенко В. І. Українська етнолінгводидактика / В. І. Кононенко / АПН України ; Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1995. – 58 с.
10. Концепція вивчення українського народознавства в сучасній національній школі // Освіта України. – 1997. – № 41.
11. Кочан І. Н. Словник-довідник з методики викладання української мови / І. Н. Кочан, Н. М. Захлюпана – Л., 2002. – 249 с.
12. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – Изд. 4-е, стер. – М. : URSS. КомКнига, 2007. – 212 с.
13. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / за ред. М. І. Пентилюк – К. : Ленвіт, 2000. – 264 с.
14. Потапенко О. Шкільний словник з українознавства / О. Потапенко, В. Кузьменко. – К. : Український письменник, 1995. – С. 110 – 112.
15. Скульський Р. П. Методика викладання народознавства в школі : посібник для вчителів, вихователів, студ. і викл. пед. ін-тів та ун-тів / Р. П. Скульський, М. Г. Стельмахович ; АПН України ; Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1995. – 176 с.
16. Скуратівський В. Місяцелік : український народний календар / В. Скуратівський. – К. : Мистецтво, 1993. – 208 с.
17. Скуратівський В. Український рік : розповіді / В. Скуратівський. – К. : Веселка, 1996. – 238 с.
18. Смолінська О. Є. Лінгводидактичні основи національно-мовного виховання особистості засобами українського фольклору : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Смолінська Олена Євгенівна. – К., 1999. – 179 с.
19. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.3. – С.46.
20. Українська мова 1-4 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/images/files/doshkilna-crednya/serednya/one.../39.doc.

Дата надходження до редакції: 25.09.2015 р.